QARAQALPAQ XALQINIǸ MINEZ-XULQINDAǴI ETNOPSIXOLOGIYALIQ ÓZGESHELIKLER

Pirimbetova Alima Kenjebay qizi
Qaraqalpaq Mámleketlik Universiteti Psixologiya tálim-baǵdari 1-basqish Magistranti.
https://doi.org/10.5281/zenodo.18328644

Annotaciya. *Bul maqalada qaraqalpaq xalqınıń minez-qulqında kórinip turatuǵın etnopsixologiyalıq ózgeshelikler ilimiy-teoretikalıq jaqtan analiz etiledi. Xalıqtıń tariyxıy rawajlanıwı, sociallıq-mádeniy ortalıq, geografiyalıq sharayat hám dástúriy turmıs tárizi qaraqalpaq etnosına tán bolǵan psixologiyalıq pazıyletlerdiń qáliplesiwinde áhmiyetli faktor sıpatında qaraladı. Izertlew barısında qaraqalpaq xalqına tán sabır-taqat, miynet súygishlik, jámáátshillik, keńpeyillik, sadıqlıq hám qatiyatlılıq sıyaqlı pazıyletler etnopsixologiya kózqarasınan jaqtılandırılǵan. Maqalada etnikalıq sana, milliy minez-qulıq hám sociallıq-psixologiyalıq beyimlesiw máselelerine de ayrıqsha dıqqat qaratılıp, tálim-tárbiya hám psixologiyalıq másláhát processlerinde etnopsixologiyalıq jantasıwlardıń áhmiyeti tiykarlanıp beriledi.*

Gilt sózler: *etnopsixologiya, milliy minez-qulıq, qaraqalpaq xalqı, etnikalıq sana, mádeniyat, sociallıq ortalıq.*

Аннотация. *В статье проводится научно-теоретический анализ этнопсихологических особенностей характера каракалпакского народа. Рассматривается влияние исторического развития, социально-культурной среды, географических условий и традиционного образа жизни на формирование психологических черт данного этноса. В ходе исследования освещаются такие характерные качества каракалпакского народа, как терпеливость, трудолюбие, коллективизм, толерантность, преданность и устойчивость к жизненным трудностям. Особое внимание уделяется вопросам этнического самосознания, национального характера и социально-психологической адаптации.*

Обосновывается значимость этнопсихологического подхода в образовательной и консультативной психологической практике.

Ключевые слова: *этнопсихология, национальный характер, каракалпакский народ, этническое самосознание, культура, социальная среда.*

Abstract. *This article provides a scientific and theoretical analysis of the ethnopsychological characteristics of the Karakalpak people's character. The influence of historical development, socio-cultural environment, geographical conditions, and traditional lifestyle on the formation of ethnic psychological traits is examined. The study highlights such characteristic features of the Karakalpak people as patience, diligence, collectivism, tolerance, loyalty, and resilience. Special attention is paid to issues of ethnic identity, national character, and socio-psychological adaptation. The importance of an ethnopsychological approach in education and psychological counseling practices is substantiated.*

Keywords: *ethnopsychology, national character, Karakalpak people, ethnic identity, culture, social environment.*

Globallasıw processleri kúsheyip baratırǵan házirgi dáwirde milliy ózlikti saqlaw, etnikalıq ózgesheliklerdi ilimiy tiykarda úyreniw úlken sociallıq-psixologiyalıq áhmiyetke iye bolmaqta.

Hár bir xalıqtıń minez-qulqı, ruwxıyatı hám dúnyaǵa kózqarası onıń tariyxıy táǵdiri, jasaw ortalıǵı hám mádeniy miyrası menen tıǵız baylanıslı. Usı kóz-qarastan qaraqalpaq xalqınıń etnopsixologiyalıq ózgesheliklerin izertlew tek teoriyalıq jaqtan ǵana emes, al ámeliy jaqtan da áhmiyetli bolıp esaplanadı. Etnopsixologiya iliminiń tiykarǵı wazıypalarınan biri etnos wákilleriniń ruwxıy ózgeshelikleri, sociallıq minez-qulqı hám milliy xarakterin anıqlawdan ibarat.

Qaraqalpaq xalqınıń minez-qulqı tariyxıy sınaqlar, tábiyiy-klimat sharayatları hám jámáátlik turmıs táriziniń tásiri astında qáliplesken bolıp, ol ózine tán psixologiyalıq táreplerge iye.

Qaraqalpaq xalqınıń etnikalıq qáliplesiwi hám ruwxıy dúnyası: Qaraqalpaq xalqınıń minez-qulqın psixologiyalıq jaqtan tallaw sonı kórsetedi, bul etnos wákilleriniń ruwxıy ózgeshelikleri uzaq dawam etken tariyxıy tájiriybe, quramalı ekologiyalıq jaǵday hám jámiyetlik qarım-qatnas sisteması tásirinde qáliplesken turaqlı psixologiyalıq dúzilistiń kórinisi bolıp tabıladı.

Shaxs psixologiyası kózqarasınan qaraǵanda, qaraqalpaq xalqına tán minez-qulıq tiykarınan sabır-taqat, emocional salmaqlılıq, ishki shıdamlılıq hám jámiyetlik beyimlesiwsheńlik sıyaqlı sıpatlar menen sıpatlanadı. Bul qásiyetler shaxstıń stressli jaǵdaylarǵa múnásibeti, emocional regulyaciyası hám turmıslıq qararlar qabıl etiw usılında ayqın kórinedi. Psixologiyalıq izertlewler sonı kórsetedi, ekologiyalıq hám jámiyetlik qıyınshılıqlar uzaq dawam etken jámiyetlerde jasawshı shaxslarda stresske shıdamlılıq hám affektiv turaqlılıq kúshli qáliplesedi.

Qaraqalpaq xalqınıń tariyxıy turmıs tárizi shaxs psixikasında sırtqı tásirlerge salıstırmalı bahalaw, jaǵdaydı qabıl etiw hám emocional reakciyalardı qadaǵalaw mexanizmlerin rawajlandırǵan. Nátiyjede, bul xalıq wákillerinde impulsivlik dárejesi salıstırmalı tómen bolıp, emociyalardı ashıq hám keskin bildiriwden góre, olardı ishki basqarıw tendenciyası ústinlik etedi.

Shaxs xarakteri dúzilisinde jámiyetlik juwapkershilik hám minnet sezimi áhmiyetli orın iyeleydi. Qaraqalpaq xalqına tán bolǵan jámáátshilik shaxslar aralıq qatnasıqlarda empatiya, óz-ara járdem hám jámiyetlik qollap-quwatlawǵa bolǵan talaptı kúsheytedi. Psixologiyalıq jaqtan bunday ortalıqta qáliplesken shaxslar kóbirek beyimlesiwsheń, kelisimge beyim hám qaqtıǵıslı jaǵdaylarda konstruktiv sheshim tabıwǵa umtılıwshań boladı. Bul jaǵday jámiyetlik psixologiyada joqarı dárejedegi jámiyetlik beyimlesiw hám jámáátlik sananıń ústinligi menen túsindiriledi.

Emocional tarawdı tallaw sonı kórsetedi, qaraqalpaq xalqında sabırlılıq hám shıdamlılıq tek ǵana ádep-ikramlılıq qádiriyat emes, al psixologiyalıq qorǵanıw mexanizmi sıpatında da kórinedi. Qıyın jaǵdaylarda emociyalardı bastırıw hám ishki teńsalmaqlılıqtı saqlaw shaxstı ruwxıy isten shıǵıwdan saqlaydı. Biraq psixologiyalıq kózqarastan, emocional kórsetiwdiń shekleniwi ayırım jaǵdaylarda ishki zorıǵıw, psixosomatikalıq jaǵdaylar yamasa keshiktiriletuǵın stress reakciyalarına alıp keliwi múmkin. Sol sebepli usı xalıq wákilleri menen islesiwde emocional qollap-quwatlaw hám psixologiyalıq járdem úlken áhmiyetke iye. Motivaciyalıq tarawda bolsa turaqlılıq hám sabırlı kútiw qásiyetleri ústinlik etedi.

Qaraqalpaq shaxslarında tez nátiyjege umtılıwdan góre, uzaq múddetli maqsetlerge sadıqlıq, miynet arqalı nátiyjege erisiw motivaciyası kúshli rawajlanǵan. Bul bolsa shaxs psixologiyasında ishki motivaciya hám eradılıq sıpatlarınıń salıstırmalı turaqlı ekenligin kórsetedi.

Bul tárep bilimlendiriw hám kásiplik xızmet procesinde joqarı juwapkershilik hám intizam menen kórinedi.

Ulıwma alǵanda, qaraqalpaq xalqınıń minez-qulqı psixologiyalıq jaqtan emocional turaqlılıq, stresske shıdamlılıq, jámiyetlik juwapkershilik hám empatiyaǵa tiykarlanǵan pútinliktegi ruwxıy sistema sıpatında kórinedi. Bul psixologiyalıq ózgesheliklerdi tereń ańlaw tálim-tárbiya, jámiyetlik jumıs hám psixologiyalıq másláhát ámeliyatında nátiyjeli qatnaslardı islep shıǵıwǵa xızmet etedi hám de shaxs penen islesiwde milliy-psixologiyalıq faktorlardı esapqa alıw zárúrligin jáne bir márte tastıyıqlaydı.

Qaraqalpaq xalqınıń etnikalıq qáliplesiwi uzaq tariyxıy processler menen baylanıslı bolıp, hár qıylı qáwimler, mádeniy qatlamlar hám jámiyetlik qatnasıqlar tásirinde rawajlanǵan.

Ámiwdárya boyı, Aral átirapı aymaqlarında jasaw, kóshpeli hám yarım kóshpeli turmıs tárizi xalıq psixologiyasında beyimlesiwsheńlik hám shıdamlılıq sıyaqlı sıpatlardı qáliplestirgen.

Tábiyiy sharayattıń quramalılıǵı, suwdıń jetispewshiligi, miynettiń fizikalıq awırlıǵı qaraqalpaq xalqında sabırlılıq, shıdamlılıq hám miynet súygishlikti áhmiyetli psixologiyalıq pazıyletler sıpatında qarar taptırǵan. Bul faktorlar shaxs xarakterinde qatańlıq, kishipeyillik hám turmısqa real múnásibetti júzege keltirgen. Qaraqalpaq xalqınıń etnopsixologiyalıq portretinde bir qatar turaqlı pazıyletler ajıralıp turadı. Bárinen burın, jámáátlik hám óz ara járdem mádeniyatı usı xalıq minez-qulqınıń tiykarǵı táreplerinen biri bolıp esaplanadı. Shańaraqlıq hám máhálle qatnasıqlarında awızbirshilik, úlkenlerge húrmet hám kishilerge ǵamqorlıq kúshli kórinedi. Sabır-taqat hám shıdamlılıq qaraqalpaq xalqınıń turmıslıq poziciyasında áhmiyetli orın iyeleydi. Olar qıyın sharayatlarda da teńsalmaqlılıqtı saqlawǵa, jaǵdayǵa beyimlesiwge umtıladı. Sonıń menen birge, keńpeyillik hám basqa millet wákillerine húrmet penen múnásibette bolıw etnikalıq mádeniyattıń áhmiyetli kórsetkishi bolıp tabıladı. Miynet súygishlik te qaraqalpaq xalqına tán tiykarǵı pazıyletlerden bolıp, ol tek ǵana ekonomikalıq jumısta emes, al ruwxıy-ádep-ikramlılıq qádiriyatlar sistemasında da áhmiyetli orın iyeleydi. Qaraqalpaq xalqınıń minez-qulıq ózgesheliklerin esapqa alıw tálim-tárbiya procesinde nátiyjelilikti arttırıwǵa xızmet etedi.

Oqıwshılardıń milliy psixologiyalıq ózgesheliklerin esapqa alǵan halda shólkemlestirilgen bilimlendiriw procesi olardıń sociallıq beyimlesiwi hám jeke rawajlanıwın qollap-quwatlaydı.

Psixologiyalıq másláhát beriw ámeliyatında da etnopsixologiyalıq qatnas úlken áhmiyetke iye. Másláhátlesiw procesinde milliy qádiriyatlar, úrp-ádet hám dástúrlerdi esapqa alıw klient penen nátiyjeli psixologiyalıq baylanıs ornatıwǵa járdem beredi.

Juwmaqlap aytqanda, qaraqalpaq xalqınıń minez-qulqındaǵı etnopsixologiyalıq ózgeshelikler tariyxıy, sociallıq hám mádeniy faktorlar menen tıǵız baylanıslı halda qáliplesken.

Sabır-taqat, jámáátlik, miynet súygishlik hám keńpeyillik sıyaqlı pazıyletler xalıq ruwxıylıǵınıń tiykarın quraydı. Bul ózgesheliklerdi tereń úyreniw bilimlendiriw, tárbiya hám psixologiyalıq ámeliyatta milliy qatnas jasawdı jetilistiriwge xızmet etedi.

Paydalanılǵan ádebiyatlar

1. Karimov I.A. Joqarı mánaviyat - jeńilmes kúsh. - Tashkent: "Mánaviyat," 2008.
2. Mirziyoev Sh.M. Milliy rawajlanıw jolımızdı isenimli dawam ettirip, jańa basqıshqa kóteremiz. - Tashkent, 2017.
3. Ǵoziyev E. Ulıwma psixologiya. - Tashkent, 2010.
4. Davletshin M. Etnopsixologiya tiykarları. - Tashkent, 2012.
5. Qodirov B. Shaxs psixologiyası. - Tashkent, 2015.

6. Xalilov S. Milliy sana hám psixologiya. - Tashkent, 2014.
7. Andreeva G.M. Sociallıq psixologiya. - Moskva, 2011.
8. Berry J.W. Mádeniyetler aralıq psixologiya. - Boston, 2010.